

Magdalena Bogustawska, *Obraz władzy we władzy obrazu. Artystyczne konceptualizacje wizerunku Josipa Broza Tity*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego i Wydawnictwo „Libron”, Warszawa – Kraków 2015, pp. 464.

Sanja Zlatanović

Igra reči u naslovu knjige autorke Magdalene Boguslavske sa Instituta za zapadnu i istočnu slavistiku Univerziteta u Varšavi – *Slika moći u moći slike. Umetničke konceptualizacije lika Josipa Broza Tita* – precizno izražava njen fokus na postupke oblikovanja Titovog lika i modela njegove vladavine, kao i na značaj vizuelnog u tom procesu. Knjiga je zasnovana na višegodišnjim istraživanjima na prostoru bivše Jugoslavije, i to prevashodno u Srbiji, Hrvatskoj i Makedoniji, gde se – prema mišljenju autorke – u odnosu prema liku Tita reflektuju dublji identitetski problemi. Najveći deo istraživanja je obavljen u arhivu Muzeja istorije Jugoslavije, kao i u galerijama, među kojima se zanimljivošću materijala posebno izdvojila beogradska galerija „Remont“. Istraživanje je pretežno bilo usmereno na likovnu građu (fotografije, skulpture, slike, filmovi – dokumentarni i igrani). Istraživanje je imalo i terensku orijentaciju: autorka je prisustvovala dešavanjima u Kući cveća, proslavama Dana mladosti i razgovarala sa učesnicima ovih i drugih okupljanja vezanih za sećanje na Josipa Broza. Interesovala se i za širi kontekst popularne kulture, dizajn, oblike upotrebe u javnim prostorima, kao što su kafići. Magdalena Boguslavska je, kao deo istraživačkog tima Etnografskog instituta SANU, boravila u banatskom selu Belo Blato, gde je pronašla sasvim specifičnu likovnu građu, poput ručno veženog goblena Titovog portreta. Upravo zbog terenskog opredeljenja autorke, kao i fokusa na vizuelno, knjiga predstavlja značajan iskorak u odnosu na klasičnu slavistiku, filološki fiksiranu.

Knjiga se sastoji iz uvodnog dela i tri opsežna poglavlja („Prisustvo slike“, „Diktatura slike“ i „Memorija slike“). Interpretacija u prva dva poglavlja je usmerena na istorijsko čitanje biografije Titovog lika, dok u trećem poglavlju ona predstavlja svojevrsnu „nekrografiju“, budući da razmatra život lika posle smrti njegovog nosioca. Interpretacije biografije i „nekrografije“ lika korrespondiraju u širim okvirima „spektakla moći“, „političkog spektakla“, kao i „teatra memorije“. Ovako postavljeni okviri opredeljuju autorku na interdisciplinarnu kombinaciju ključeva političke antropologije, vizuelne antropologije i filozofije kulture.

Slika Tita je produkt umetničkog kreiranja u političke svrhe. Autorka primenjuje pojam *fabrikovanje*, razmatrajući strategije stvaranja lika preko likovnih predstava, kao i postupke kreiranja harizme. Fabrikovanje harizme vladara podrobno su razmatrali autori Bronislav Bačko (Bronislav

Bacsko) na primeru Staljina i Peter Burke na primeru Luja XVI, a na čija se zapažanja Boguslavka nadovezuje. Ona ukazuje na to da Titova vlast predstavlja svojevrsan nastavak monarhističkog modela kralja Aleksandra i para-religijskog kulta, premda je ideološka paradigma promenjena. Iskorišćena je ukorenjena predstava kralja, kao i produktivnost postojećeg modela, da bi se na njemu gradio lik.

U knjizi se najpre razmatra uloga umetnika i njihovih likovnih tvorevina u oblikovanju Titovog lika tokom prve faze socijalističke Jugoslavije. Tada su upotrebljavani elementi sovjetskog modela kulta ličnosti, ali i lokalni idiom patrijarhalne harizme, ukotvljene u iskustvu narodne religioznosti. Da bi kult bio prihvaćen, morao je biti zasnovan na nečemu već poznatom. U posleratnom periodu uspostavljanja poretka Tito je prikazivan u vojničkoj uniformi. Na primer, na slici Paje Jovanovića „Portret maršala Tita“ (1947) Tito je u sivomaslinastoj maršalskoj uniformi sa pesnicom na mapi. Paja Jovanović je slikao portrete Karađorđa, kralja Aleksandra, pa Tita. U pogledu kompozicije, slike kralja Aleksandra i Tita su vrlo slične. Titove uniforme kreirali su umetnici, i one su se u celini ili u detaljima menjale u skladu sa promenama modela vlasti. U kasnijoj fazi socijalističke Jugoslavije menjaju se strategije prikazivanja, pa je Tito u belom odelu na putovanjima predstavljenim kao putovanja mira. Filmski i uopšte vizuelni prikazi njegovih putovanja imaju za cilj da predstave njegov uticaj važnijim i većim, nego što on to realno jeste (Tito u egzotičnim pejzažima, sa kosmonautima...), budući da on nije želeo da ostane samo lokalni (jugoslovenski) lider. Naslanjajući se na knjigu Borisa Groysa o Staljinu kao umetničkom delu, autorka ukazuje na to da je Tito autokreator specifične estetike svog lika, koji predstavlja rezultat interaktivne igre ideološkog, političkog i estetskog. Fukoovu postavku o vlasti kao sveprisutnoj pojavi, Boguslavka primenjuje u razmatranju obavezne zastupljenosti Titovih slika u ustanovama, čime se postiže njegova panoptička moć. Time se pokazuje da država – preko slika – ima kontrolu nad društvom, te da je ona glavni distributer moći. Autorka veoma suptilno analizira postupke stalne aktuelizacije Titovog lika, uvodeći u svoja razmatranja i kontekst popularne kulture.

Nove tendencije u likovnim umetnostima dovode do osporavanja Titovog lika, dekonstrukcije mita i pobune. Na primer, u filmu Lazara Stojanovića „Plastični Isus“ (1971), Tito je upoređen

sa Hitlerom i Musolinijem. U knjizi je posebna pažnja posvećena konceptualizmu u umetnosti i načinima na koje on dekonstruiše politički poredak. U konceptualističkom poimanju umetnosti, ona mora biti meta-komentar stvarnosti u njenim društvenim, političkim i moralnim dimenzijama. Konceptualizam u umetnosti odbacuje sliku kao takvu, jer je ikonoklastički – osporava i uništava ikone, dovodeći u pitanje ikonografske predstave vladara, pa i Tita. Konceptualistička jugoslovenska umetnost nije bila, a i nije morala biti antikomunistička; njene teorijske pretpostavke su bile takve da ona osporava tradicionalne vizuelne predstave koje imaju materijalni oblik.

Način upotrebe likovnih formi reprezentacije u periodu posle Titove smrti i nakon raspada Jugoslavije, karakteriše kontinuitet kvazi-religijskog kulta, koji proizvodi jedan oblik devocije i fetišizam, čije predmet je i slika. Nekrofilna devocija već počinje u medijskim izveštajima o Titovoj bolesti, koja se dramatičnije prikazuje uz pomoć partizanske matrice – da je to bitka, njegova poslednja bitka. Devocija legitimizuje titokratiju, koja je u stvari – nekrokratija. Zahvaljujući snazi posmrtnog kulta i posmrtnih harizme Titovog lika, on postaje ključna figura u poretku pamćenja naroda bivše Jugoslavije. Mnogo je više emocija, nego kritičke refleksije u odnosu prema njegovom simboličkom i političkom nasleđu. Popularna recepcija lika i fenomena Tita je prevashodno nostalgična.

Izraze kritičke refleksije Boguslavka nalazi u savremenim umetničkim koncepcijama, koje na subverzivan način komentarišu lik Tita i njegov kult, kao i popularni politički diskurs koji ih prati. Preko fenomena Tita postavljaju se nova pitanja o stanju društva, ali i o stanju subjektiviteta (ličnog, umetničkog...) (na primer, Želimir Žilnik). Osnovne pozicije u odnosu prema liku Tita su nostalgična i puristička (čišćenje prostora od tragova njegovog prisustva), obe zasnovane na emocijama. Postjugoslovenska umetnost je kritička, usmerena na čišćenje, što stvara situaciju *ili-ili*. Realan proces sistemske transformacije zahtevao bi neki treći vid pristupa pamćenju. Pojedini umetnici rade na dekontekstualizaciji, demistifikaciji i demitologizaciji ovog fenomena, ali bez njegovog odbacivanja. Kao primere pristupâ koji uspevaju da izbegnu zamku *ili-ili*, Boguslavka navodi dela Ivana Fijolića, Dragana Srdića, Nemanje Cvijanovića i dr. Oni su kritični prema nostalgiji i memorijalnom fetišizmu, ali i prema umetnosti uopšte, preispitujući vezu između političkog i umetničkog.

Boguslavski ukazuje na to da autori koji razmatraju aktuelnu popularnost Titovog lika, njega opisuju kao izuzetnu, neponovljivu i sasvim autonomnu istorijsku pojavu, što predstavlja vid nobilitacije – pripisivanja posebne vrednosti. U osnovi nobilitacije je kompenzacioni mit. Lokalno područje ima doživljaj provincijalnosti, zaostalosti, periferije, čiju nelagodnost ublažava mitom da je u svojoj istoriji imalo nekog ko je pripadao „velikom svetu“. Referentni okvir na koji se mit odnosi je globalni poredak; poruka se upućuje

strancima. Sa stanovišta političke antropologije, Tito svakako predstavlja veoma zanimljivu pojavu, budući da realizuje lokalni idiom kulture vlasti.

Knjigu Magdalene Boguslavske karakterišu minuciozne i pronicljive analize. Izabrani uglovi posmatranja donose sasvim nove uvide, posebno značajne za čitaoce na post-jugoslovenskom prostoru. Tekst je podrobno dokumentovan i ilustrovan dobro odabranim i detaljno objašnjenim fotografijama.